

М. А. Ребрик, аспірант кафедри банківської справи ДВНЗ
“Українська академія банківської справи НБУ”

ВАЛЮТНИЙ РИЗИК В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

У статті проведено дослідження сутності понять “ризик” та “валютний ризик”. Розглянуто співвідношення між поняттями “ситуація вибору”, “ситуація ризику” (“ризикова ситуація”) та “ризик”. Наведено авторські визначення цих понять.

В статье проведено исследование сущности понятий “риск” и “валютный риск”. Рассмотрено соотношение между понятиями “ситуация выбора”, “ситуация риска” (“рисковая ситуация”) и “риск”. Представлены авторские определения указанных понятий.

The research of essence of concepts “risk” and “currency risk” is carried out in the article. The relations between concepts “situation of choice”, “risky situation” (“situation of the risk”) and “risk” is considered. Author’s definitions of the specified concepts are presented.

Ключові слова. Ризик, валютний ризик, валютна експозиція, ситуація ризику, ситуація вибору.

Вступ. У другій половині ХХ ст. посилювся процес фінансової глобалізації як складової економічної інтеграції, яка супроводжувалася становленням і функціонуванням транснаціональних корпорацій, інтенсифікацією світової торгівлі та тенденцією до конвергенції. Інтенсифікація транснаціональних потоків капіталів, виникнення нових фінансових інструментів, створення колективних валют зумовлюють постійне зростання обсягів операцій з іноземною валютою, а відповідно, ескалацію валютного ризику.

Конкурентоздатність і стабільний розвиток банків нині безпосередньо залежить від ефективного управління валютним ризиком. Однак ефективний менеджмент неможливий без розуміння сутності об’єкта управління.

Питання у сфері визначення сутності феномена ризику висвітлено в дослідженнях Н. Лумана (N. Luhmann), Н. Решера (N. Rescher), Е. Гідденса (A. Giddens), Ф. Найта (F. Knight) та ін. Вивченню природи валютного ризику присвячено праці Д. Айтмана (D. Eiteman), А. Стоунхіла (A. Stonehill), М. Моффета (M. Moffett), Д. Мерфі (D. Murphy), М. Адлера (M. Adler) та ін.

У вітчизняній економічній літературі проблеми трактування поняття “ризик” і “валютний ризик” відображено у працях відомих українських науковців та практиків: І. В. Сала, А. А. Мещерякова, О. А. Криклій, В. І. Міщенко, В. А. Ющенко, Л. О. Примостки, О. І. Бутука, І. А. Бланка та ін.

За всієї значущості розробок названих авторів складність і багатоаспектність валютного ризику, різноманітність цілей і завдань, що виконуються шляхом визначення сутності цього терміна, зумовлюють відсутність єдиного підходу до дефініції поняття “валютний ризик”.

Постановка завдання. Мета даної статті – уточнення сутності поняття “валютний ризик” в умовах глобалізації ринку банківських послуг.

Результати дослідження. Незважаючи на те, що слово “ризик” має доволі давню етимологію, ґрунтовних досліджень з історії його виникнення не існує. Деякі науковці припускають арабське походження цього слова [1, 140]. Якщо арабське слово визначає ризик як “усе, що дано тобі Богом і з чого ти отримуєш прибуток” і має значення випадкового та сприятливого результату, то в буквальному трактуванні, котре згадується ще Гомером, ризик характеризувався як “небезпека лавірування між скель”. З таким його тлумаченням пов’язано грецький термін “ridsikon” (стрімчак, скеля), латинський – “ridsicare” (лавірувати між скель), французький – “risdoe” (об’їжджати стрімчак, скелю) тощо [2, 10].

© М. А. Ребрик, 2010

Отже, історично склалося, що одні тлумачення поняття “ризик” пов’язують його з можливістю отримання позитивних, а інші – негативних наслідків дій. Гіпотетично така ситуація пояснюється усвідомленням людьми того, що досягти певних позитивних результатів неможливо без виконання дій, які можуть призвести й до несприятливих наслідків.

Результат такого усвідомлення знайшов підтримку в працях багатьох дослідників. Наприклад, К. В. Балдін дає визначення ризику як “... усвідомленої небезпеки можливих збитків у прагненні одержати неординарний прибуток” [3].

Остання теза потребує додаткового роз’яснення. Так, у своєму дослідженні Н. Решер (N. Rescher) розрізняє поняття “running a risk” (піддаватися ризику) та “taking a risk” (ризикувати самому), однак ніяким чином їх не обґрунтовує [4, 6]. На наш погляд, якщо людина не усвідомлює можливих наслідків своїх дій, то йдеться не про ризик, а про невизначеність.

Поняття “ризик” та “невизначеність” ототожнюються у працях багатьох науковців. Обґрунтоване розмежування зазначених понять наведено Ф. Найтом, який зазначає, що “...вимірювана невизначеність, або власне “ризик”, настільки відрізняється від невимірюваної, що по суті взагалі не є невизначеністю” [5].

Трактування ризику як імовірності досить поширене у працях науковців та практиків. При цьому їх умовно можна поділити на три групи.

Перша група авторів розглядає ризик як імовірність виникнення негативних наслідків дій. Так, Л. О. Примостка, П. М. Чуб та Г. Т. Карчева вважають, що ризик – це “ймовірність того, що очікувана подія не відбудеться або відбудеться з певними відхиленнями, що, зрештою, призведе до небажаних наслідків” [6].

Схожа позиція другої групи авторів, які трактують ризик як імовірність будь-якого відхилення від запланованих результатів. М. Н. Бахчесєва вважає, що ризик – це “породжувана невизначеністю проявів агресивних факторів зовнішніх і внутрішніх середовищ можливість відхилення реального перебігу керованого (спостережуваного) процесу від гаданого сценарію і в підсумку від очікуваного результату (мети)” [7].

Третя група дослідників розглядає ризик як імовірність виникнення і несприятливих, і позитивних наслідків. Наприклад, Д. С. Морозов і В. Ю. Катасонов вважають, що ризик – це “...з одного боку, небезпека потенційно можливої втрати ресурсів або недоодержання доходів порівняно з розрахованим варіантом, з іншого – імовірність одержання додаткового обсягу прибутку, пов’язаного з ризиком” [8, 43].

На нашу думку, трактування ризику лише як імовірності не дає комплексного уявлення про нього, оскільки не містить інформації про причини чутливості результатів діяльності особи, що приймає рішення (ОПР), до певних подій, імовірність яких оцінюється, та масштаби наслідків.

Деякі науковці ототожнюють поняття “ризик” із подією (або групою подій), що впливають на результат дій ОПР. Наприклад, І. Т. Балабанов визначає ризик як “подію, котра може відбутися, а може й не відбутися. У разі настання такої події можливі три економічні результати: від’ємний (програш, збиток), нульовий і позитивний (виграш, вигода, прибуток)” [9]. Гадаємо, подія (або група подій), що призводить до втрат, має трактуватися як причина ризику, а не ототожнюватися з поняттям “ризик”.

Деякі вчені ототожнюють поняття “ризик” із наслідками дій ОПР. Так, Ю. Ю. Кінєв визначає ризик як “наслідок дії або бездіяльності, в результаті якої існує реальна можливість одержання невизначених результатів різного характеру, що як позитивно, так і негативно впливають на фінансово-господарську діяльність підприємства” [10]. Трактування ризику як результатів дій також не дає комплексного уявлення про нього, оскільки не має кількісної ідентифікації ймовірності кожного з альтернативних наслідків, та про причини чутливості результатів діяльності ОПР до певних подій.

А. Секерін трактує ризик як “характеристику ситуації прийняття рішення в ході економічної діяльності, пов’язану із суб’єктивною оцінкою ОПР наслідків впливу факторів невизначеності на результати прийнятого рішення з погляду сприятливого і несприятливого впливу” [11].

На наш погляд, обґрунтоване розмежування понять “ситуація вибору”, “ситуація ризику” (“ризикова ситуація”) та “ризик” є концептуальним моментом у визначенні сутності останньої категорії.

Умови та обставини виникнення ризику доцільно трактувати як ризикову ситуацію, або ситуацію ризику. Однак ситуація ризику виникає тільки у випадку, коли суб’єкт у ситуації вибору з наявних у нього альтернатив – ризикувати або не ризикувати – обирає першу. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна виділити такі основні риси, що характерні для ситуації ризику:

- 1) суб’єкт приймає рішення щодо виконання певних дій або бездіяльності та діє відповідно до прийнятого рішення;
- 2) суб’єкт свідомо приймає рішення у своїй діяльності;
- 3) рішенням є вибір щонайменше з двох альтернатив;
- 4) зазначені альтернативи обов’язково мають щонайменше два альтернативні наслідки (якщо можливий лише один наслідок, це приреченість);
- 5) один із наслідків більш бажаний для ОПР, ніж результат відмови від ризику (ціна ризику);
- 6) бажаний наслідок виступає метою і спонукою до діяльності;
- 7) один із наслідків менш бажаний для ОПР, ніж результат відмови від ризику (плата за ризик);
- 8) ОПР відома ймовірність виникнення всіх альтернативних наслідків її дій;
- 9) ОПР не має інструментарію, що дозволяє довести ймовірність одного з наслідків до 100 %.

Ми вважаємо, що під час трактування поняття “ризик” слід виходити з можливості його подальшої імплементації у практиці банківського ризик-менеджменту. Виходячи з цього, в ОПР має бути можливість виявити ризик, оцінити його і вжити певних заходів для його оптимізації. Іншими словами, менеджер повинен визначити:

- 1) джерело ризику – подію або групу подій, які несуть загрозу виникнення втрат (матеріальних та/або нематеріальних) або, навпаки, шанс отримання додаткових доходів. Основними характеристиками джерела валютного ризику є ймовірність виникнення змін, їх напрямок, масштаб (в абсолютному або відносному вимірі), час початку і тривалість зміни;

- 2) експозицію – те, на що впливає джерело ризику (те, що “під ризиком” і яким чином);

3) наслідки – результат реалізації загрози (що перешкоджає досягненню цілей і в остаточному підсумку виражається у масштабах втрат – матеріальних та/або нематеріальних) або шансу, що виражається в масштабах отриманих вигод.

Таким чином, банківський ризик можна визначити як комбінацію джерела ризику, експозиції та наслідків.

Співвідношення між поняттями “ситуація вибору”, “ситуація ризику” (“ризикова ситуація”) та “ризик” зображено на рис. 1.

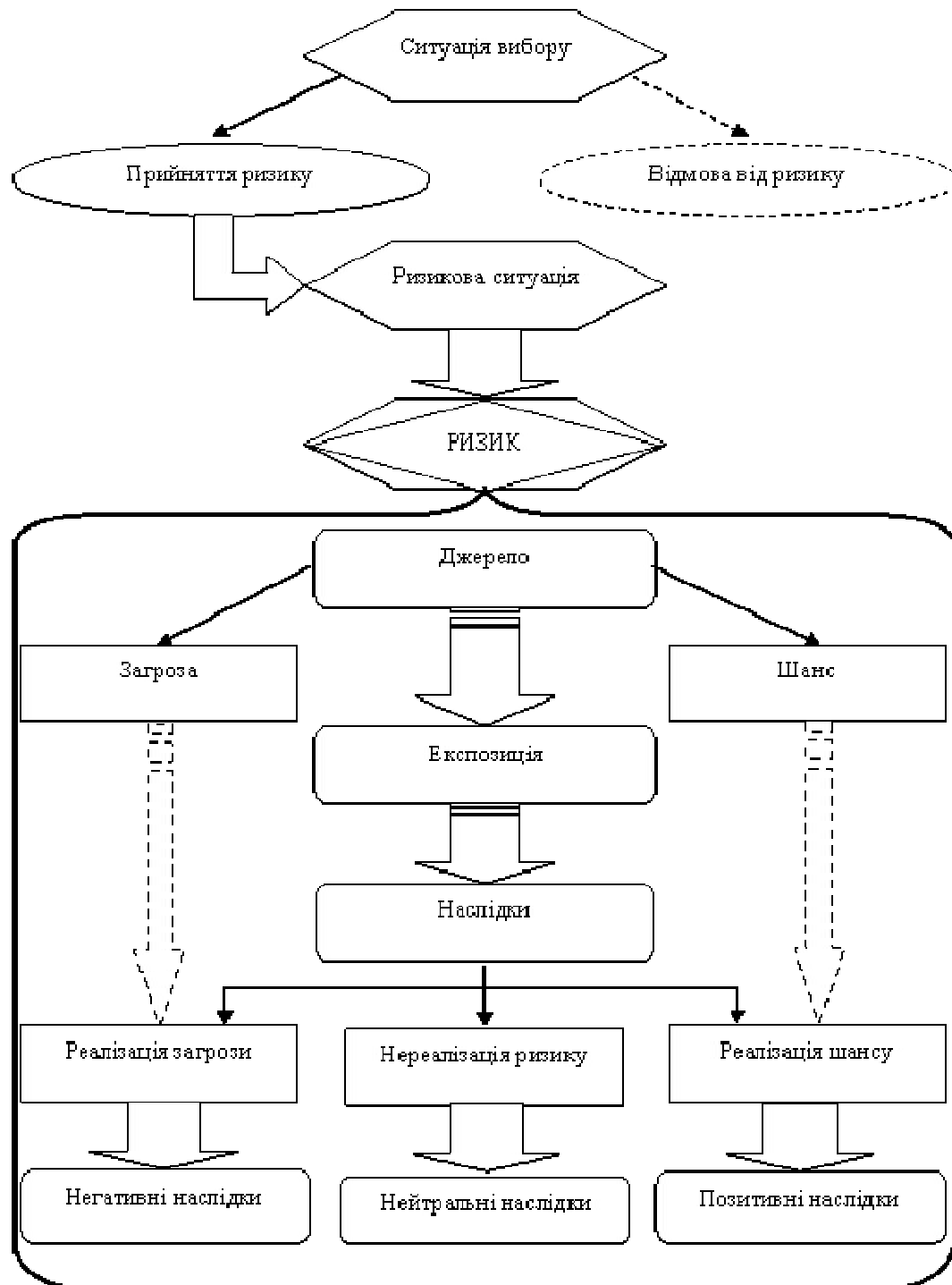

Рис. 1. Етапи виникнення та реалізації ризику

Щодо поняття “валютний ризик”, то більшість науковців, чиї погляди було проаналізовано, трактують його як імовірність втрат. Так, І. В. Сало та О. А. Криклій визначають валютний ризик як “імовірність для банку грошових збитків або зменшення вартості капіталу внаслідок несприятливих змін валютних курсів у період від придбання до продажу позицій у валюті” [12].

Аналогічне визначення дає НБУ: “Валютний ризик – наявний або потенційний ризик для надходжень і капіталу, який виникає через несприятливі коливання курсів іноземних валют та цін на банківські метали” [13].

Однак не всі науковці погоджуються з однозначністю негативних наслідків валютного ризику. Наприклад, О. Є. Коцин визначає його як “ризик, пов’язаний з можливістю одержання і збитку, і прибутку внаслідок коливання курсу валют як у несприятливий бік, так і в сприятливий” [14].

Колівання курсів слугують лише джерелом виникнення валютного ризику, але не гарантують його появу. Підтвердження даної тези міститься у визначенні С. Савицького: “Валютний ризик – потенційні збитки, що можуть виникнути внаслідок несприятливої зміни курсів іноземних валют стосовно національної валюти протягом певного періоду часу за умови наявності у підприємства відкритої валютної позиції або за наявності грошових потоків в іноземній валюті” [15].

Проте в наведеній дефініції спостерігається ототожнення валютного ризику з наслідками дій ОПР. На нашу думку, значення наслідків валютного ризику саме по собі не дає комплексного уявлення про валютний ризик, оскільки, як мінімум, не містить інформації про ймовірність його реалізації та причини чутливості наслідків до дії екзогенних та ендогенних факторів. Перший недолік може бути нівельований урахуванням у визначенні валютного ризику характеристик джерела ризику, другий – характеристик експозиції.

Наведені нами концептуальні засади визначення поняття “ризик” доцільно використати в обґрунтуванні авторського підходу до трактування сутності категорії “валютний ризик”. Ураховуючи це, структурно валютний ризик банку можна зобразити як комбінацію джерела ризику, валютної експозиції та наслідків.

Джерелом валютного ризику, на наш погляд, є короткострокові, середньострокові та довгострокові неочікувані коливання обмінних курсів, які несуть загрозу виникнення втрат (матеріальних та/або нематеріальних) або навпаки – отримання додаткових вигод. Основні характеристики джерела валютного ризику такі: ймовірність, напрямок, масштаб зміни курсу певної валюти (в абсолютному або відносному вимірі), час початку і тривалість зміни.

Треба підкреслити, що валютний ризик виникає внаслідок саме неочікуваних змін у валютних курсах, оскільки очікувані зміни мають бути враховані в момент прийняття відповідних економічних рішень. Натомість неврахування символізує реалізацію інших видів ризиків (компетенції, порядності, ризиків бізнес-середовища тощо).

Експозиція до валютного ризику – ступінь чутливості банку до валютного ризику, що характеризується масштабами реалізації загрози або шансу зі зміною обмінного курсу на одиницю виміру за певний період.

Виразенням величини валютного ризику можуть слугувати його наслідки, що визначаються, з одного боку, як результат реалізації загрози, котра перешкоджає досягненню цілей і в остаточному підсумку виражається у масштабах втрат банку; з іншого – як результат реалізації шансу, що сприяє досягненню цілей і в остаточному підсумку виражається в масштабах доходів банку.

Наведені компоненти взаємопов’язані та взаємодоповнювальні. Неврахування хоча б однієї складової стоїть на заваді отриманню комплексного уявлення про валютний ризик.

Висновки. Як не існує єдиного трактування сутності поняття “ризик”, так не існує серед науковців і практиків консенсусу з приводу визначення поняття “валютний ризик”. На основі проведеного дослідження виявлено умови та обставини виникнення ризику, котрі доцільно трактувати як ризикову ситуацію або ситуацію ризику. З іншого боку, встановлено, що ситуація ризику виникає тільки у випадку, коли суб’єкт у ситуації вибору з наявних у нього альтернатив – ризикувати або не ризикувати – обирає першу.

Концептуальні засади визначення поняття “ризик” було використано в обґрунтуванні авторського підходу до трактування сутності категорії “валютний ризик” як комбінації джерела ризику (котрим є короткострокові та довгострокові коливання валютних курсів), валютної експозиції (характеризує ступінь схильності до втрат або отримання доходів) та наслідків (виражаються у масштабах втрат або додаткових вигід для банку).

Література

1. Luhmann N. Risk: A Sociological Theory [Text] / N. Luhmann ; translated by R. Barrett. – New Brunswick, N. J. : AldineTransaction, 2005. – 236 p.
2. Бланк И. А. Управление финансовыми рисками [Текст] / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 2005. – 600 с.
3. Балдин К. В. Риск-менеджмент [Текст] : учеб. пособ. / К. В. Балдин, С. Н. Воробьев. – М. : Гардарики, 2005. – 285 с.
4. Rescher N. Risk: A Philosophical Introduction to the Theory of Risk Evaluation and Management [Text] / N. Rescher. – Washington : UPA, 1983. – 54 p.
5. Найт Ф. Риск, неопределенность и прибыль [Текст] : пер. с англ. / Ф. Найт. – М. : Дело, 2003. – 360 с.
6. Управління банківськими ризиками [Текст] : навч. посіб. / Л. О. Примостка, П. М. Чуб, Г. Т. Карчева та ін. ; за заг. ред. проф. Л. О. Примостки. – К. : КНЕУ, 2007. – 600 с.

7. Бахчиева М. Н. Страхование имущества предприятия как элемент комплексной системы управления рисками [Текст] / М. Н. Бахчиева // Управление финансовыми рисками. – 2005. – № 3. – С. 5–16.
8. Морозов Д. С. Проектное финансирование управления рисками [Текст] / Д. С. Морозов ; под ред. проф. В. Ю. Катасонова. – М. : Анкил, 1999. – 120 с.
9. Балабанов И. Т. Основы финансового менеджмента. Как управлять капиталом [Текст] / И. Т. Балабанов. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 382 с.
10. Кинев Ю. Ю. Оценка рисков финансово-хозяйственной деятельности предприятий на этапе принятия решения [Текст] / Ю. Ю. Кинев // Менеджмент в России и за рубежом. – 2000. – № 5. – С. 73–83.
11. Секерин А. О методологии управления экономическим риском [Электронный ресурс] / А. Б. Секерин. – Режим доступа : <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/econ/2004/01/sekerin.pdf>.
12. Сало І. В. Фінансовий менеджмент банку [Текст] : навчальний посібник / І. В. Сало, О. А. Криклій. – Суми : Університетська книга, 2007. – 314 с.
13. Щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України [Електронний ресурс] : методичні рекомендації, схвалені Постановою Правління НБУ від 02 серпня 2004 № 361. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1045.5945.1&nobreak=1>.
14. Коцин О. Е. Причины возникновения валютных рисков и их классификация [Текст] / О. Е. Коцин // Организационно-экономические основы банковского менеджмента : сб. статей / отв. ред. В. А. Гага. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 2006. – Вып. 5. – С. 82–84.
15. Савицкий С. Хеджирование валютных рисков с использованием срочных контрактов ММВБ [Электронный ресурс] / С. Савицкий. – Режим доступа : http://www.derex.ru/Upload/633016284672395000/futures_081106_1.pdf.